

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΗΣ

Γιώργος Ν. Οικονόμου
Δρ Φιλοσοφίας/ Συγγραφέας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο ερώτημα «τι δεῖ τὸ κύριον εἶναι τῆς πόλεως» η άμεση δημοκρατία είναι το μόνο πολίτευμα το οποίο απαντά σαφώς και κατηγορηματικώς ότι το «κύριον τῆς πόλεως» πρέπει να είναι ο δήμος. Όλα τα υπόλοιπα πολιτεύματα υιοθετούν αντιδημοκρατικές πρακτικές, με τον ένα ή τον άλλον τρόπο, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό. Έτσι το νεωτερικό αντιπροσωπευτικό πολίτευμα συγκροτήθηκε σε ένα αντιδημοκρατικό πλαίσιο, αυτοπροσδιοριζόμενο όμως στην πορεία ως δημοκρατικό. Είναι λοιπόν αναγκαίο να συζητηθούν και να διευκρινισθούν μια σειρά ζητημάτων που επανέρχονται στην πολιτική συζήτηση σχετικά με τη δημοκρατία και μάλιστα σε μία εποχή που η κρίση της αντιπροσώπευσης διαπερνά τις κοινωνίες και ανοίγει δρόμους σε εθνικιστικές, ρατσιστικές, ξενοφοβικές τάσεις, σε θρησκευτικές μισαλλοδοξίες και ακροδεξιές βαρβαρότητες.

Στη βάση αυτή, η ουσιαστική πολιτική συζήτηση θα προωθηθεί εάν προσδιορισθούν με όση δυνατή ακρίβεια όχι οι εμφανείς παραδοσιακοί εχθροί της δημοκρατίας -δικτατορία, φασισμός, ναζισμός, λενινισμός/σταλινισμός-, αλλά και οι αφανείς που χρησιμοποιούν μία ρητορική περί δημοκρατίας και περί λαϊκών συμφερόντων, αλλά στην ουσία βρίσκονται στον αντίποδά τους. Σε αυτούς τους τελευταίους εστιάζει η εισήγησή μου. Διερευνά αφ' ενός τις ολιγαρχικές πρακτικές των αντιπροσωπευτικών πολιτευμάτων και αφ' ετέρου τις αντιδημοκρατικές θεωρίες και ιδεολογίες φιλοσόφων και θεωρητικών. Συγκεκριμένα, διερευνά τον αρνητικό ρόλο των κομμάτων, των αντιπροσώπων, της γραφειοκρατίας και των εκλογών στο δημοκρατικό ιδεώδες, καθώς επίσης και τον ρόλο γνωστών στοχαστών στη συγκάλυψη των δημοκρατικών αρχών και ιδεών. Αυτή η κριτική διερεύνηση είναι απαραίτητη για τη δημιουργία μιας άλλης πολιτικής αντίληψης και πρακτικής στην πορεία προς τη δημοκρατία.

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ

Αριστερά, μαρξισμός, κόμματα, αντιπροσώπευση, δημοκρατία

Μέσα στην κατάσταση γενικευμένης αβεβαιότητας στην οποία βρίσκεται ο κόσμος μετά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και την κρίση ταυτότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης τίθεται επειγόντως το ζήτημα του αναπροσανατολισμού. Η ανάγκη αναπροσανατολισμού είναι ιδιαίτερος εμφανής στην Ελλάδα, στην οποία ζούμε μία γενικευμένη χρεοκοπία, δηλαδή όχι μόνο οικονομική, αλλά πρωτίστως πολιτική, πολιτισμική και κοινωνική. Χαρακτηριστικά συμπτώματά της είναι η παταγώδης αποτυχία του πολιτικού συστήματος, που οδήγησε σε αυτήν, καθώς και η συναίνεση της κοινωνίας επί τέσσερις σχεδόν δεκαετίες στο άθλιο κομματοκρατικό σύστημα. Επί πλέον μετά την χρεοκοπία, από το 2010, είναι εκκωφαντική τόσο η αδυναμία του πολιτικού συστήματος για έξοδο από την παρακμή όσο και η απάθεια της κοινωνίας ενώπιον του μεγάλου αδιεξόδου. Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται είναι το αν θα υπάρξει διέξοδος από τη γενικευμένη παρακμή και πώς.

1. Πώς θα αυτοκυβερνηθούμε;

Τα ερωτήματα αυτά δεν μπορούν να απαντηθούν σωστά αν πρώτα δεν διευκρινισθούν ορισμένα βασικά θεωρητικά προαπαιτούμενα. Επιβάλλεται μία ουσιαστική πολιτική συζήτηση, και όχι κομματική, διότι οι κυρίαρχες αντιλήψεις στον χώρο όλων των κομμάτων, των διανοουμένων και της Αριστεράς, εγκλωβίζονται στο κοινοβουλευτικό και κομματικό πλαίσιο, όπως το δείχνουν πάντοτε οι εκλογές. Πράγματι, το ερώτημα που θέτουν σε αυτές τα κόμματα και οι πολιτικοί και στο οποίο καλούνται να απαντήσουν οι ψηφοφόροι είναι: «ποιο κόμμα να ψηφίσω;» ή «ποιόν πολιτικό να ψηφίσω;». Θεωρούν έτσι κατανάγκη ότι το βασικό πολιτικό ερώτημα είναι το «ποιος πρέπει να με κυβερνά;» ή το «είναι καλός αυτός που με κυβερνά;», ή, όπως θα το έλεγε ο Καρλ Πόππερ, το «πώς ελαχιστοποιούμε την κακή διακυβέρνηση;». Τα ερωτήματα αυτά εμπεριέχουν την αντίληψη ότι κάποιος πρέπει πάντοτε να μας κυβερνά, άρα το πολιτικό διακύβευμα είναι να βρούμε τον «καλύτερο», για να μας κυβερνήσει. Δηλαδή, τα ερωτήματα, όπως τίθενται, εμπεριέχουν την αντιπροσώπευση, την πολιτική αλλοτρίωση των ατόμων και την ετερονομία.

Το ουσιαστικό όμως που αποκρύπτουν τα ερωτήματα αυτά είναι το ποιός είναι αυτός που μας κυβερνά και διεκδικεί το ρόλο του κυβερνήτη. Με άλλα λόγια, το κύριο ερώτημα είναι το «Who rules and Who benefits?», το «Ποιός κυβερνά και Ποιός επωφελείται;». Με τον τρόπο δηλαδή που τίθενται τα ερωτήματα στο αντιπροσωπευτικό πολίτευμα γίνεται μετατόπιση του ζητήματος, αφού το βασικό ερώτημα που θέτει η κλασική πολιτική φιλοσοφία και πρακτική είναι το «τί τὸ κύριον ἐστὶ τῆς πόλεως;», δηλαδή, το «ποιός ασκεί την εξουσία, ποιός κυβερνά, ποιός λαμβάνει τις αποφάσεις και θεσπίζει τους νόμους»¹; Είναι ο ένας, οι ολίγοι ή οι πολλοί; Είναι οι πλούσιοι ή οι άποροι; Είναι τα ανώτερα στρώματα ή τα μεσαία και τα κατώτερα; Είναι όλοι οι πολίτες; Αναλόγως των απαντήσεων που

¹ Αριστοτέλης, Πολιτικά 4, 1289a17.

δίνονται στο βασικό αυτό ερώτημα, τα πολιτεύματα διακρίνονται σε μοναρχικά, ολιγαρχικά, δημοκρατικά, αριστοκρατικά και τυραννικά. Αυτά τουλάχιστον διακρίνει η κλασική πολιτική φιλοσοφία (Πλάτων, Αριστοτέλης) αλλά και η νεωτερική (Σπινόζα, Λοκ, Χομπς, Μοντεσκιέ, Ρουσσώ). Εδώ βρισκόμαστε στο περιγραφικό, πραγματολογικό ή οντολογικό επίπεδο.

Αυτό το βασικό ερώτημα έχει ως συμπληρωματικό του το «τί δεῖ τὸ κύριον εἶναι τῆς πόλεως;», όπως το εκφράζει ο Αριστοτέλης, ο οποίος συμπυκνώνοντας την πολιτική αναζήτηση που διεξαγόταν στις αρχαιοελληνικές πόλεις και δη στην Αθήνα, διευκρινίζει το ερώτημα ως εξής: «πρέπει να κυβερνά το πλήθος, οι πλούσιοι, οι ευγενείς, ο καλύτερος όλων ή ο τύραννος;»². Εδώ εισερχόμαστε στο δεοντολογικό επίπεδο, σύμφωνα με το ερώτημα: «ποιός πρέπει να είναι ο κυρίαρχος της πόλεως, να ασκεί την εξουσία»; Ποιός δηλαδή πρέπει να κυβερνά, να νομοθετεί, να λαμβάνει τις αποφάσεις, να είναι η πηγή του νόμου και ο φορέας του δικαίου και της απονομής της δικαιοσύνης; Πρόκειται για το κύριο πολιτικό ζήτημα της πολιτικής φιλοσοφίας, που απασχόλησε όχι μόνο τους θεωρητικούς και τους φιλοσόφους, αλλά επίσης κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις, και ενέπνευσε αγώνες, συγκρούσεις, εξεγέρσεις, επαναστάσεις, τις περισσότερες φορές αιματηρές. Θα μπορούσε να γίνει λόγος για «γιγαντομαχία περί της εξουσίας», παραφράζοντας τη γνωστή έκφραση του Πλάτωνα.

Η δημοκρατική αντίληψη απαντά στα ερωτήματα αυτά σαφώς και κατηγορηματικώς, και στα δύο επίπεδα, το περιγραφικό και το δεοντολογικό, ως εξής:

1. το «κύριον τῆς πόλεως» στα αντιπροσωπευτικά πολιτεύματα είναι οι ολίγοι αντιπρόσωποι των ανωτέρων στρωμάτων (δηλαδή των επιχειρηματιών, τραπεζιτών, καναλαρχών κ.ά.) και όχι οι πολλοί, ο δήμος, η κοινωνία. Οι αποφάσεις λαμβάνονται, οι νόμοι θεσπίζονται ερήμην της κοινωνίας. Πρόκειται δηλαδή για ολιγαρχία.

2. πρέπει οι ολίγοι να αντικατασταθούν από τους πολλούς, από τον δήμο, κυρίαρχος να είναι το κοινωνικό πλήθος, ο δήμος. Κυρίαρχος σημαίνει «είμαι κυρίαρχος επί είκοσι τέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο». Στην περίπτωση αυτή έχουμε δημοκρατία, άμεση δημοκρατία.

Στο πλαίσιο αυτό η δημοκρατία δεν είναι οι κάλπες, οι αντιπρόσωποι, τα κόμματα, η γραφειοκρατία, η ανάθεση και η ιδιώτευση. Η δημοκρατία δεν μπορεί παρά να είναι άμεση, με την έννοια της πραγματικής κυριαρχίας των πολιτών και όχι των πολιτικών, της κυριαρχίας των πολλών και όχι των ολίγων, των πολιτών αυτοπροσώπως και όχι των αντιπροσώπων, των γραφειοκρατών και των κομμάτων. Αυτό σημαίνει συμμετοχή όλων των πολιτών στη λήψη των αποφάσεων, στη θέσπιση των νόμων, στη δημιουργία και στην απονομή του δικαίου, στον ουσιαστικό έλεγχο της εξουσίας με πλήρη διαφάνεια. Αυτή είναι και η αυτοκυβέρνηση των πολιτών, όπως εκφράζεται στον ορισμό του πολίτη που

² Αριστοτέλης, Πολιτικά 3, 1281a11, «ἢ γάρ τοι τὸ πλῆθος ἢ τοὺς πλουσίους ἢ τοὺς ἐπιεικεῖς ἢ τὸν βέλτιστον ἕνα πάντων ἢ τύραννον;».

δίνει ο Αριστοτέλης: «πολίτης δ' ἀπλῶς οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὀρίζεται μᾶλλον ἢ τὸ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς»³.

Στη δημοκρατία το υψηλότερο αξίωμα δεν είναι αυτό του Προέδρου της χώρας, του Πρωθυπουργού ή των Υπουργών. Στη δημοκρατία το υψηλότερο αξίωμα είναι αυτό του πολίτη⁴. Στο πλαίσιο αυτό η ουσιαστική έννοια του πολίτη δεν έχει καμία σχέση με φυλή ή θρησκεία, με έθνος ή εθνότητα, αλλά με τη συμμετοχή και την ισότητα. Δεν υπάρχει καμία προτεραιότητα φυλής, θρησκείας και έθνους, αλλά προτεραιότητα της πολιτικής ισότητας και συμμετοχής στη διακυβέρνηση, στην εξουσία⁵.

Το ουσιαστικό ερώτημα, επομένως, που πρέπει να τεθεί από την δημοκρατική πλευρά δεν είναι το «ποιον θα ψηφίσουμε», το «ποιος θα μας κυβερνήσει», αλλά το «πώς θα αυτοκυβερνηθούμε» ή το «πώς θα οργανώσουμε και θα κυβερνήσουμε τον κοινό βίο» μάλλον, το πως θα αποκτήσουμε κοινό βίο, διότι αυτός δεν υπάρχει στα αντιπροσωπευτικά συστήματα. Με άλλα λόγια, το ερώτημα είναι: «πώς εμείς οι ίδιοι θα οργανώσουμε την κοινή ζωή μας και όχι κάποιοι αντιπρόσωποι, ηγέτες ή κόμματα, κάποιοι οικονομολόγοι, συνταγματολόγοι, γραφειοκράτες, όχι οι μηχανικοί και οι τεχνικοί της εξουσίας, όχι κάποιοι άλλοι αντί για μας»; Το ζήτημα είναι πώς θα γίνει ο δήμος το «κύριον τῆς πόλεως», πώς όλοι οι πολίτες θα γίνουμε το «κύριον τῆς πόλεως», το πώς θα συμμετέχουμε στη λήψη των αποφάσεων και στη θέσπιση των νόμων. Έτσι ξεκινάει ο δρόμος προς τη δημοκρατία.

2. Μετα-αντιπροσώπωση

Αυτά τα ερωτήματα αποκτούν ιδιαίτερη επικαιρότητα και σημασία στις σημερινές συνθήκες του πολιτικού συστήματος, το οποίο τις τελευταίες δεκαετίες έχει μεταλλαχθεί, ανεπαισθήτως πλήν σαφώς. Έχει διαμορφωθεί σε ένα σύστημα στο οποίο, ενώ υπάρχουν ακόμη οι παραδοσιακοί θεσμοί των εκλογών, των κομμάτων και του κοινοβουλίου, εν τούτοις αυτοί δεν παίζουν σημαντικό ρόλο στη διακυβέρνηση της πολιτείας, διότι οι αποφάσεις δεν λαμβάνονται εντός του κοινοβουλίου, αλλά έξωθεν από τη διεθνή οικονομική ελίτ, από το

³ Ο Αριστοτέλης επισημαίνει ξεκάθαρα πως «πολίτης με την ουσιαστική έννοια ορίζεται αυτός που συμμετέχει στη δικαστική εξουσία και στις άλλες μορφές εξουσίας», στο Αριστοτέλης, *Πολιτικά* 3, 1275a22-23. Επίσης, βλ. ό.π. 3, 1283b42, «Πολίτης δὲ κοινῆ μὲν ὁ μετέχων τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι».

⁴ Την ίδια περίπου έκφραση χρησιμοποίησε ο Αμερικανός πρόεδρος Ομπάμα, στο Λόγο του στην Αθήνα, την 16^η Νοεμβρίου του 2016. Φυσικά, αυτή η έκφραση από το στόμα του Ομπάμα δεν έχει καμία σχέση με τη δημοκρατική ουσία. Είναι απλώς μία θεωρητική πομφόλυγα, ένα κενό ρητορικό σχήμα, που συγκαλύπτει την ολιγαρχική υφή των αντιπροσωπευτικών πολιτευμάτων.

⁵ Για την έννοια της δημοκρατίας βλ. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ δημοκρατία καὶ ἡ σημασία της γιὰ μᾶς σήμερα*, Ὑψίλον, Αθήνα 1986. Του Ἰδίου, *Ἡ ἑλληνικὴ ιδιαιτερότητα*, Τόμος Β', *Ἡ Πόλις καὶ ἡ νόμοι* (μτφρ. Ζωή Καστοριάδη), Κριτική, Αθήνα 2008. Του Ἰδίου, «Τὸ πρόβλημα τῆς δημοκρατίας σήμερα», στο *Οἱ ὁμιλίες στὴν Ἑλλάδα*, Ὑψίλον, Αθήνα 1990. Γιώργος Ν. Οικονόμου, *Ἡ ἄμεση δημοκρατία καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ Αριστοτέλη*, Παπαζήσης, Αθήνα 2007. Του Ἰδίου, *Ἄμεση δημοκρατία. Αρχές, επιχειρήματα, δυνατότητες*, Παπαζήσης, Αθήνα 2014.

χρηματοπιστωτικό σύστημα, από τις πασίγνωστες περιβόητες αγορές, από τους υπερεθνικούς ισχυρούς οργανισμούς (ΔΝΤ, ΠΟΕ, ΠΤ, ΟΟΣΑ, ΕΕ, Ευρωζώνη). Δηλαδή οι αποφάσεις λαμβάνονται όχι μόνον ερήμην της κοινωνίας αλλά και ερήμην των κοινοβουλίων. Η κατάσταση αυτή οφείλεται στην αποτυχία του αντιπροσωπευτικού πολιτεύματος και συνιστά κρίση αντιπροσώπευσης. Στην ουσία το σύστημα αντιπροσώπευε τα συμφέροντα των ανώτερων τάξεων και όχι των κατώτερων και το κοινό αγαθό, το κοινό συμφέρον, με συνέπεια να αφαιρεθούν μεγάλοι πόροι από το Δημόσιο Ταμείο και από τα κατώτερα στρώματα προς όφελος των ελίτ, των τραπεζών και των επιχειρηματιών. Ταυτοχρόνως, τα μεσαία και κατώτερα στρώματα εξορίστηκαν από κάθε ουσιαστική συμμετοχή στην εξουσία, στις αποφάσεις και στους νόμους.

Αυτό το μεταλλαγμένο σύστημα μπορεί να ονομασθεί *μετα-αντιπροσωπευτικό, μετα-κοινοβουλευτικό*. Κυκλοφορεί όμως ο όρος *μετα-δημοκρατία*, ο οποίος είναι εντελώς λανθασμένος και δημιουργεί πρόσθετες συγχύσεις. Εξάλλου, για να υπάρξει *μετα-δημοκρατία* θα πρέπει να έχει προϋπάρξει δημοκρατία. Το αντιπροσωπευτικό πολίτευμα ποτέ δεν ήταν δημοκρατία. Από τη γένεσή του τον 18^ο αιώνα μέχρι σήμερα δεν ήταν παρά μία ολιγαρχία, *φιλελεύθερη ολιγαρχία* όπως το ονομάζει ο Καστοριάδης. Για εκείνον που το αποκαλεί δημοκρατία, έστω με ένα επίθετο μπροστά, δηλαδή ως *κοινοβουλευτική, έμμεση, αντιπροσωπευτική, φιλελεύθερη κ.ο.κ.*, δύο πράγματα συμβαίνουν: είτε απατά είτε απατάται, τρίτο δεν υπάρχει, «*tertium non datur*».

*

Επανερχόμαστε τώρα στο βασικό ζήτημα, δηλαδή στο πώς θα επιτευχθεί η συμμετοχή της κοινωνίας στη λήψη των αποφάσεων και στη θέσπιση των νόμων, το οποίο απουσιάζει από την πολιτική συζήτηση και την πολιτική διαμάχη. Δεν τίθενται από κανένα κόμμα. Όλα –*δεξιά, κεντρώα, σοσιαλδημοκρατικά, αριστερά, κομμουνιστικά*– θέτουν τα παραπλανητικά ερωτήματα: «ποιος είναι καλός να με κυβερνά;» ή «πώς με κυβερνά;». Έτσι διολισθαίνουν τεχνηέντως και εμμέσως στην υπεράσπιση του αντιπροσωπευτικού πολιτεύματος. Ούτε τίθενται από την κοινωνία στη σημερινή Ελλάδα, στην οποία το πολιτικό σύστημα έχει αποτύχει παταγωδώς, δεν έχει όμως καταρρεύσει ούτε αλλάξει. Δηλαδή τις τελευταίες δεκαετίες δεν υπάρχει «γιγαντομαχία περί της εξουσίας» μέσα στην κοινωνία, από την κοινωνία, αλλά μόνο σκιαμαχίες για τριτεύοντα θέματα και *συμβεβηκότα*, ποτέ για την ουσία. Την εξουσία λυμαίνονται τα κόμματα και τα ιδιωτικά συμφέροντα, και αυτό συνιστά και μία βασική αιτία για τη γενικευμένη χρεοκοπία και παρακμή.

Επομένως, θα πρέπει τα ζητήματα αυτά να τεθούν επειγόντως σήμερα, πράγμα που θέτει με οξύ τρόπο το ζήτημα της αναγκαίας ριζικής αλλαγής, η οποία είναι αδύνατο να γίνει από τους υπάρχοντες κομματικούς σχηματισμούς. Στην προοπτική αυτή τα προηγούμενα βασικά ερωτήματα συμπυκνώνονται στο κύριο ερώτημα: «Πώς μπορεί να γίνει η αλλαγή του συστήματος, προς την κατεύθυνση της δημοκρατίας»; Πιο συγκεκριμένα, «ποιες είναι οι βασικές κινήσεις που πρέπει να γίνουν ως πρώτο βήμα σε έναν πολιτικό κοινωνικό αγώνα»;

3. Οι εχθροί της δημοκρατίας

Το ερώτημα αυτό δεν μπορεί να απαντηθεί πειστικά εάν πρώτα δεν ξεκαθαρισθούν δύο θεμελιώδη ζητήματα: πρώτον, «ποια μορφή λαμβάνει η αλλαγή σήμερα, δηλαδή ποιος είναι ο στόχος του πολιτικού αγώνα;» και, δεύτερον, «ποιοί είναι οι βασικοί αντίπαλοι και εχθροί για την επίτευξη αυτού του στόχου;». Είναι θεμελιώδη ζητήματα, διότι, χωρίς τον καθορισμό του στόχου και του εχθρού-αντιπάλου, δεν μπορεί να καθορισθεί η πολιτική πράξη, η στρατηγική και η τακτική.

Εάν σκοπός είναι η δημοκρατική πολιτεία, ή πολύ απλά η έξοδος από την κρίση και τη χρεοκοπία, τότε είναι εμφανές ότι στόχος είναι η αλλαγή του υπάρχοντος ολιγαρχικού κομματοκρατικού πολιτεύματος προς την κατεύθυνση της δημοκρατίας. Άρα χρειάζεται να αποδυναμωθούν οι θεσμοί και τα κέντρα εξουσίας του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, να αφαιρεθούν αρμοδιότητες από τα στηρίγματά του, ήτοι από κόμματα, κοινοβούλιο, δικαστική εξουσία, κράτος, οικονομική ελίτ, ΜΜΕ, δημάρχους, περιφερειάρχες και να αποδοθούν στην κοινωνία.

3.1 Πρώτος εχθρός: Το ίδιο το αντιπροσωπευτικό σύστημα

Έτσι όμως προσδιορίζεται και η απάντηση στο δεύτερο ζήτημα: βασικός αντίπαλος στον αγώνα για πραγματική δημοκρατία είναι οι πιο πάνω αναφερθέντες (κόμματα, κοινοβούλιο, αντιπρόσωποι...), καθώς επίσης οι σημασίες και όλοι οι θεσμοί του αντιπροσωπευτικού πολιτεύματος, που επιτρέπουν και εξασφαλίζουν την ολιγαρχική διακυβέρνηση⁶. Πράγματι, η βασική σημασία του συστήματος αυτού είναι η «αντιπροσώπευση», με εργαλεία τις εκλογές και τα κόμματα. Όμως και τα τρία αυτά δεν είναι δημοκρατικά χαρακτηριστικά.

Πράγματι, οι εκλογές δεν καθιστούν το πολίτευμα δημοκρατικό, αλλά η κλήρωση, όπως ήταν γνωστό από την αρχαιότητα (Αριστοτέλης). Τα κόμματα από την πλευρά τους αναιρούν τη δημοκρατία, διότι επιδιώκουν με κάθε τρόπο την αύξηση της δύναμής τους για μεγαλύτερο μερίδιο στην εξουσία, αποτρέποντας τη συμμετοχή και την πρωτοβουλία των ανθρώπων αυτοπροσώπως. Αυτό που επιδιώκει παντί τρόπω κάθε βουλευτής, δήμαρχος ή περιφερειάρχης είναι η εκλογή του και η επανεκλογή του. Αυτός είναι ο κύριος σκοπός του, ασχέτως βεβαίως των ψευδών, κατά τεκμήριο, υποσχέσεων και ιδεολογικών διακηρύξεων με τις οποίες περιτυλίγει και σερβίρει την προσωπική του φιλοδοξία και την κομματική στρατηγική. Ενώ όλα τα κόμματα και οι βουλευτές σε όλες τις χώρες και τις εποχές κόπτονται υπέρ του «λαού» και του «έθνους», εντούτοις ο «λαός»

⁶ Είναι εμφανές ότι εδώ δεν ασχολούμαι με τους εμφανείς και δεδηλωμένους παραδοσιακούς εχθρούς της δημοκρατίας –κάθε είδους δικτατορία, φασισμό, ναζισμό, ολοκληρωτισμό– αλλά με τους μη εμφανείς, που χρησιμοποιούν μια ρητορική περί δημοκρατίας και λαϊκών συμφερόντων, αλλά στην ουσία, όπως θα δούμε, βρίσκονται στον αντίποδά τους. Σε αυτούς ανήκει μία ιδιαίτερη μορφή ολοκληρωτισμού, ο λενινισμός/σταλινισμός/μαοϊσμός, με την οποία ασχολούμαι πιο κάτω.

δυσπραγεί και σε περιόδους κρίσης δυστυχεί, ενώ οι ίδιοι οι πολιτικοί ευτυχούν μέσα στην εξουσία και τα προνόμιά τους, από τα οποία όχι μόνο δεν παραιτούνται, αλλά περιφρουρούν με ιδιαίζοντα ζήλο και κυνισμό, όπως συμβαίνει στην χρεοκοπημένη Ελλάδα. Αυτό γίνεται, διότι οι «αντιπρόσωποι» αντιπροσωπεύουν μόνο τα συμφέροντά τους, τα συμφέροντα των κομμάτων τους και των χρηματοδοτών τους.

Όσον αφορά την αντιπροσώπευση καθαυτή, ο Ρουσσώ είναι σαφής, ήδη από τον 18^ο αιώνα: «Η κυριαρχία δεν μπορεί να αντιπροσωπευτεί για τον ίδιο λόγο που δεν γίνεται να απαλλοτριωθεί· συνίσταται ουσιαστικά στη γενική βούληση και η γενική βούληση δεν αντιπροσωπεύεται με κανένα τρόπο: υπάρχει είτε αυτή η ίδια ή κάτι άλλο· δεν υπάρχει μέσος όρος», «Επειδή ο νόμος είναι η διακήρυξη της γενικής βούλησης, είναι σαφές ότι στην άσκηση της νομοθετικής εξουσίας ο λαός δεν μπορεί να αντιπροσωπεύεται» και «Από τη στιγμή που κάποιος λαός αποκτήσει αντιπρόσωπους δεν είναι πλέον ελεύθερος, ούτε υπάρχει»⁷. Τα ίδια λέει και ο Κ. Καστοριάδης. Έτσι, η αντιπροσώπευση αναιρεί τη δημοκρατία, διότι εξορίζει τον «λαό» στο περιθώριο, τον παθητικοποιεί, τον ανδρανοποιεί πολιτικά και δίνει την εξουσία στα κόμματα. Στον κοινοβουλευτισμό όλα τα κόμματα, όχι μόνο αυτά της συγκυβέρνησης, συμμετέχουν στην εξουσία με τον έναν ή τον άλλον τρόπο. Το ίδιο ισχύει και για τα κόμματα της Αριστεράς: συμμετέχουν ούτως ή άλλως στη νομοθετική εξουσία, ενίοτε στην κυβερνητική και κατά κανόνα μέλη τους στην εκτελεστική και την δικαστική. Επιπλέον στηρίζονται στην ίδια λογική της αντιπροσώπευσης, υποτάσσοντας τα κοινωνικά προβλήματα στο κομματικό συμφέρον. Είναι, δηλαδή, στυλοβάτες του κομματοκρατικού κοινοβουλευτικού συστήματος. Συνεπώς η εκλογική ενδυνάμωση όλων των κομμάτων εμπεδώνει στην ουσία το κοινοβουλευτικό ολιγαρχικό πολίτευμα⁸.

3.2 Δεύτερος εχθρός: οι συστημικοί διανοούμενοι

ι. Οι αρχαίοι επικριτές

Η προσπάθεια για την απαξίωση της δημοκρατίας και τη συγκάλυψη του νοήματός της έχει τις απαρχές της ήδη στον 5^ο αιώνα π.Χ., ώστε να αποτελεί το πρώτο κεφάλαιο στην ιστορία της συγκάλυψης. Η επίθεση των φιλοσόφων κατά της δημοκρατίας εγκαινιάζεται με τον Σωκράτη, συνεχίζεται τον 4^ο αιώνα π.Χ. με τον Πλάτωνα με άγρια πολεμική, αλλά και με τον Αριστοτέλη με πιο εκλεπτυσμένο και κριτικό τρόπο.

Το κύριο επιχείρημα των επικριτών και αρνητών της δημοκρατίας είναι ότι ο δήμος και τα κατώτερα στρώματα δεν είναι ικανά να κυβερνήσουν, να ασκήσουν εξουσία, διότι στερούνται παιδείας, αρετής και δικαιοσύνης, στερούνται πολιτικών, ηθικών και πνευματικών ικανοτήτων⁹. Πρέπει συνεπώς κατά τον

⁷ Και τα τρία χωρία είναι από το Ρουσσώ, *Κοινωνικό Συμβόλαιο* (1762), βιβ. III, κεφ. 15.

⁸ Βλ. Γ. Ν. Οικονόμου, *Άμεση δημοκρατία. Αρχές, επιχειρήματα, δυνατότητες*.

⁹ Φυσικά το επιχείρημα αυτό είναι ανυπόστατο, ούτε δικαιολογείται από τους φορείς του και επιπλέον η ιστορική πραγματικότητα της δημοκρατίας το διαψεύδει. Σε αυτό το επιχείρημα έχω απαντήσει στο βιβλίο που αναφέρω στην προηγούμενη υποσημείωση.

Πλάτωνα να κυβερνούν οι ολίγοι ικανοί *επιστήμονες*, «φιλόσοφοι-βασιλείς», και κατά τον Αριστοτέλη οι ολίγοι *παιδευμένοι*, οι «κατ' ἀρετήν ὑπερέχοντες [καὶ οἱ] ἔχοντες φρόνησιν», οι φρόνιμοι. Κατά τη γνώμη των δύο φιλοσόφων, οι μόνοι ικανοί να λαμβάνουν τις αποφάσεις, να θεσπίζουν τους νόμους και να ασκούν την εξουσία είναι οι ολίγοι *επιστήμονες, επαΐοντες* ή *υπερέχοντες κατ' ἀρετήν*, ενώ οι πολλοί πρέπει να υπακούουν και να εκτελούν.

Ιδιαίτερα ο Πλάτων αντιπαραθέτει στη δημοκρατία την αυταρχική και εφιαλτική *Πολιτεία* του, στηριγμένη θεωρητικά στις Ιδέες, στην ιδεοκρατία. Το ίδιο ισχύει και στο τέλος της ζωής του, με τους *Νόμους*, ακολουθώντας την ίδια αυταρχική λογική, όπου εισάγει τον θεό, ως απόλυτο εξωκοινωνικό μέτρο της κοινωνίας και των ανθρωπίνων πραγμάτων, κατασκευάζοντας έτσι το πρότυπο μιας πολιτείας που δικαίως χαρακτηρίσθηκε θεοκρατική¹⁰. Και, όπως επισημαίνει ο Κορνήλιος Καστοριάδης, ο Πλάτων επινοεί τον κύριο αντίπαλο (εγώ θα έλεγα τον απόλυτο), της δημοκρατίας, τη θεοκρατία (ιδεοκρατία και θεοκρατία είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, εντέλει πρόκειται για το ίδιο πράγμα). Στο σημείο αυτό, ο Καστοριάδης συνεχίζει επισημανώντας τα ακόλουθα: «Φυσικά, στην ιστορική πραγματικότητα, ιδεοκρατία ή θεοκρατία δεν είναι δυνατόν ποτέ να διαφέρουν από την εξουσία μίας ιδιαίτερης κοινωνικής τάξης – της Εκκλησίας, του κόμματος κ.λπ. Εάν ο Θεός ενδιαφερόταν προσωπικά για τα ανθρώπινα, θα είχε γίνει γνωστό εδώ και καιρό»¹¹.

Μάλιστα η εχθρότητα του Πλάτωνα προς τη δημοκρατία τον οδηγεί στην άποψη ότι το τέλος της ήταν εμμενές, οφειλόταν σε εσωτερικούς λόγους, στο ότι στη διακυβέρνηση συμμετείχαν οι άποροι, τα κατώτερα στρώματα. Το τέλος δηλαδή της δημοκρατίας, κατά τον Πλάτωνα, δεν οφείλεται σε ιστορικούς και εξωτερικούς λόγους (οικονομική αδυναμία, ισχυρός αντίπαλος, στρατιωτική ήττα, λάθη στρατηγικής ή τακτικής κ.λπ), αλλά σε εγγενείς¹². Επιπλέον, ο Αθηναίος φιλόσοφος, εκμεταλλευόμενος την καταδίκη και τον θάνατο του Σωκράτη, κατάφερε να αναγάγει τον τελευταίο σε σύμβολο διαχρονικό κατά της δημοκρατίας, που αποτέλεσε τη σημαία ποικίλων εχθρών και αντιπάλων στα μετέπειτα χρόνια¹³.

¹⁰ Victor Goldschmidt, *La religion de Platon*, Presses Universitaires de France., Paris 1949, 113. Pierre Vidal-Naquet, «Ο πλατωνικός μύθος του Πολιτικού», στο *Ο μαύρος κυνηγός* (μτφρ. Πέπη Ρηγοπούλου-Γιάγκος Ανδρεάδης), Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1983, 399. Κ. Καστοριάδης, *Η ελληνική ιδιαιτερότητα*, 459.

¹¹ Κ. Καστοριάδης, *Η ελληνική ιδιαιτερότητα*, 459.

¹² Για τον Πλάτωνα, βλ. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Ο Πολιτικός του Πλάτωνα* (μτφρ. Ζωή Καστοριάδη), Πόλις, Αθήνα 2001. Γιώργος Ν. Οικονόμου, «Πλάτων και Καστοριάδης: η συγκάλυψη και η ανάδειξη της δημοκρατίας», *Νέα Εστία* 1760/10 (2003). Για τον Αριστοτέλη βλ. Γ. Ν. Οικονόμου, *Η άμεση δημοκρατία και η κριτική του Αριστοτέλη*. Του Ιδίου, *Η αριστοτελική πολιτεία*, Παπαζήσης, Αθήνα 2008.

¹³ Για το ζήτημα του Σωκράτη, βλ. Isidor F. Stone, *Η δίκη του Σωκράτη* (μτφρ. Σάσα Ταμβάκη), Νέα σύνορα, Αθήνα 1996. Γιώργος Ν. Οικονόμου, «Ο Σωκράτης, η πολιτική και η δημοκρατία», στο *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Ο Σωκράτης σήμερα*, Αθήνα 2003.

ii. Ελληνιστικά χρόνια και ρωμαϊκή κυριαρχία

Οι ιδέες αυτές των δύο φιλοσόφων κατά της δημοκρατίας και των πολλών άρχισαν να επιβάλλονται μετά την ήττα της Αθήνας από τους Μακεδόνες κατακτητές Φίλιππο και Αλέξανδρο το 338 π.Χ. στη Χαιρώνεια και τελικώς στον Λαμιακό πόλεμο το 322 π.Χ. Βρήκαν επίσης πολλούς οπαδούς, οι οποίοι τις συνέχισαν και τις διέδωσαν με το έργο τους. Τόσο οι ελληνόφωνοι της πλατωνικής Ακαδημίας, του Λυκείου, οι Στωικοί, ο Πολύβιος, ο Πλούταρχος, ο Πausanίας, όσο και οι Ρωμαίοι Κικέρων, Σενέκας, Τίτος Λίβιος και πολλοί άλλοι συνετέλεσαν στην απαξίωση και τη λήθη της δημοκρατίας. Η πολιτική αλλοτρίωση φθάνει σε τέτοιο σημείο ώστε ο ελληνόφωνος Αρριανός τον 2^ο μ.Χ. αι. δεν γνωρίζει τι σημαίνει δημοκρατία, αφού γράφει ότι ο Αλέξανδρος στην πορεία του προς τα βάθη της Ασίας εγκαθιστούσε δημοκρατίες, όπως λ.χ. στους Σόλους.¹⁴ Ο επίσης ελληνόφωνος Αίλιος Αριστείδης τον 2^ο μ.Χ. αι. θεωρεί τη Ρωμαϊκή μοναρχία «κοινήν της γής δημοκρατίαν».¹⁵ Ομοίως ο Φιλόστρατος τον 2^ο-3^ο μ.Χ. αιώνα γράφει: «όταν η εξουσία του ενός αποβλέπει στο κοινό συμφέρον, είναι δημοκρατία»¹⁶.

iii. Ανατολικός και δυτικός μεσαίωνας

Το αποτέλεσμα ήταν να επικρατήσουν οι μοναρχικές και αυταρχικές ιδέες αντίστοιχες των αυταρχικών και μοναρχικών πολιτευμάτων που κυριαρχούσαν σε όλες τις χώρες, σε όλα τα μήκη και πλάτη: Ελληνιστικές μοναρχίες, ρωμαίοι αυτοκράτορες, δυτική φεουδαρχία με κοσμική και εκκλησιαστική απολυταρχία, απόλυτη εξουσία του βυζαντινού αυτοκράτορα, με ανελευθερία και θεοκρατία, δηλαδή δυτικός και ανατολικός μεσαίωνας. Όλοι αυτοί οι σκοτεινοί αιώνες χαρακτηρίζονται όχι μόνο από την απουσία δημοκρατίας και ελευθερίας αλλά και την απουσία της πολιτικής φιλοσοφίας και μάλιστα κάθε πολιτικής ελεύθερης σκέψης. Η δημοκρατία δεν είχε κανέναν υπερασπιστή. Έτσι μεταβιβάστηκαν οι αντιδημοκρατικές ιδέες, και ελλείψει αντιπάλου, επεκράτησαν στους μεταγενέστερους πολιτικούς και στοχαστές. Θα έπρεπε να περάσουν πάνω από 20 αιώνες από το τέλος της αθηναϊκής δημοκρατίας ώστε να επανεμφανισθεί η φιλοσοφία, η πολιτική σκέψη και ο ελεύθερος στοχασμός κατά τον 17^ο-18^ο αιώνα, να ξαναρχίσει η ανθρωπότητα να στοχάζεται και να πράττει εμπνεόμενη από τις σημασίες και τις αξίες που επινοήθηκαν στον αρχαιοελληνικό πολιτισμό και στην αθηναϊκή δημοκρατία.

iv. Νεωτερικότητα

Παρά τα σημαντικά και ριζοσπαστικά βήματα που έγιναν στη νεωτερικότητα, η εναντίωση στη δημοκρατία χαρακτήρισε τους νεωτερικούς στοχαστές με πρώτο τον Machiavelli (16^{ος}) και ακολούθησαν ο Descartes, ο Hobbes, ο Locke (17^{ος}), ο Montesquieu, ο Hume, ο Kant, οι αμερικανοί «Ιδρυτές Πατέρες» (18^{ος}), ο B.

¹⁴ Αρριανός, *Άλεξάνδρου Ἀνάβασις*, 1,17. 1,18. 2,5.

¹⁵ Αίλιος Αριστείδης, *Παναθηναϊκός*, 59-64.

¹⁶ Φιλόστρατος, *Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον*, 35.

Constant, ο Tocqueville, ο J.-S. Mill (19^{ος}) κ.ά. Οι στοχαστές αυτοί αποτελούν ένα από τα σημαντικά κεφάλαια στην ιστορία της συγκάλυψης και της λήθης της δημοκρατίας.¹⁷ Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί ένα αξιοπερίεργο γεγονός: ενώ η Αναγέννηση και ο Διαφωτισμός χαρακτηρίζονται από στροφή στην αρχαία Ελλάδα, εμπνέονται από αυτήν και αναδεικνύουν πολλά στοιχεία του εκπληκτικού πολιτισμού της, εν τούτοις απωθούν με πλήρη επίγνωση ένα βασικό στοιχείο: την άμεση δημοκρατία, η οποία με την αθηναϊκή μορφή της αποτέλεσε τον σημαντικότερο συντελεστή αυτού του πολιτισμού.

v. Σύγχρονη εποχή

Αν για τους συγγραφείς του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα υπάρχει το ελαφρυντικό ότι δεν ήξεραν πολλά στοιχεία για την αθηναϊκή δημοκρατία, παρά μόνο κάποια από τα αποσπάσματα του Πρωταγόρα (μέσω του Πλάτωνα) και του Δημοκρίτου, κάποια χωρία του Θουκυδίδη και τα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη, όμως από την πλευρά τους οι συγγραφείς και οι πολιτικοί του 20^{ου} αιώνα, είχαν στη διάθεσή τους επιπλέον και την αριστοτελική *Αθηναίων Πολιτεία*, η οποία ήλθε στο φως το 1891 και περιγράφει με κατατοπιστικό τρόπο την πολιτική ιστορία των Αθηνών, τους θεσμούς, την οργάνωση και τη λειτουργία της δημοκρατίας. Εν τούτοις συνεχίζουν τη συγκάλυψη της δημοκρατίας, θεωρώντας ως απαρχή της δημοκρατίας το κοινοβουλευτικό πολίτευμα του 18^{ου}-19^{ου} αιώνα, επειδή αυτό στηρίζεται στις εκλογές, στην καθολική ψηφοφορία και την «ομαλή» εναλλαγή των κομμάτων στην εξουσία, στις ατομικές ελευθερίες και στα ανθρώπινα δικαιώματα. Έτσι όμως δημιουργείται σύγχυση σε συγγραφείς και αναγνώστες, διότι παρακάμπτεται ή παρασιωπάται το γεγονός ότι η δημοκρατία γεννήθηκε στις αρχαίες ελληνικές πόλεις και δη στην κατ' εξοχήν δημοκρατική πόλη, την Αθήνα, και δεν στηριζόταν στις εκλογές και τα κόμματα, αλλά στη συνέλευση των πολιτών και στην κλήρωση των αρχόντων¹⁸. Ταυτοχρόνως ο σφετερισμός του

¹⁷ Για μια συνοπτική αναφορά των συγκαλύψεων που έγιναν από τον 17^ο έως τον 19^ο αιώνα βλ. Γιώργος Ν. Οικονόμου, *Από την κρίση του κοινοβουλευτισμού στη δημοκρατία*, Παπαζήσης, Αθήνα 2014, κεφ. 6 και 7. Για περισσότερες πλευρές της αντιδημοκρατικής παράδοσης στη δυτική σκέψη, βλ. το βιβλίο της J. Tolbert Roberts, *Athens on Trial. Antidemocratic Tradition in Western Thought*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1994.

¹⁸ Αναφέρω ενδεικτικώς ορισμένους αξιόλογους κατά τα άλλα στοχαστές, οι οποίοι δημιουργούν τέτοια σύγχυση: K. Popper, I. Berlin, T. Adorno, M. Horkheimer, G. Lukacs, H. Kelsen, J. Habermas, R. Dahrendorf, R. Rorty, M. Nussbaum, A. Giddens, Skinner, N. Bobbio, M. Foucault, A. Finkelkraut, P. Rosanvallon, S. Latouche, C. Lefort, M. Gauchet, L. Ferry, A. Renault, A. Badiou, E. Morin, C. Crouch, D. Held, R. Dahl, I. Wallerstein, Ch. Mouffe, E. Laclau, S. Zizek, N. Urbinati, J. Holloway, E. Balibar, G. Agamben, J. Rancière, M. Hardt & A. Negri. Επί παραδείγματι, ο sir Carl Popper (για το οποίο βλ. Καρλ Πόππερ, *Η άνοικτη κοινωνία και οι εχθροί της* (μτφρ. Ειρήνη Παπαδάκη), Παπαζήσης, Αθήνα 2003), αν και είναι υποστηρικτής της «ανοικτής κοινωνίας», δηλαδή της καπιταλιστικής που στηρίζεται στην αντιπροσώπευση, εν τούτοις είναι εχθρός της δημοκρατικής. Μερικοί πάντως από αυτούς τους διανοούμενους έχουν αρχίσει να ψελλίζουν κάτι για απουσία δημοκρατίας στα σημερινά πολιτεύματα και άλλοι για πραγματική ή άμεση δημοκρατία. Από τους πρώτους παράδειγμα είναι ο J. Rancière και ο P. Rosanvallon, (*Η ορθή διακυβέρνηση*, 2016): «Μπορεί τα

ονόματος της δημοκρατίας από τα κοινοβουλευτικά πολιτεύματα συγκαλύπτει τόσο την ουσία της αρχαίας δημοκρατίας, του πρώτου πολιτεύματος που ονομάστηκε έτσι από υποστηρικτές και αντιπάλους, όσο και τον ολιγαρχικό χαρακτήρα των σημερινών αντιπροσωπευτικών πολιτευμάτων.

Οι νεώτεροι συγγραφείς ακολούθησαν ως επί το πλείστον τη λογική των προγενεστερών τους, τόσο για την υποτιθέμενη ανικανότητα των κοινωνιών να αυτοκυβερνηθούν όσο και για το δήθεν ανέφικτο της δημοκρατίας στις σημερινές συνθήκες, επικαλούμενοι την μεγάλη έκταση των σύγχρονων κρατών και τα εκατομμύρια των κατοίκων τους¹⁹. Στους σύγχρονους διανοούμενους υπάρχει δηλαδή σύγχυση όσον αφορά την δημοκρατία, αφ' ενός στο οντολογικό, περιγραφικό επίπεδο, αφετέρου δε στο δεοντολογικό-δυνητικό επίπεδο. Στη συγκάλυψη αυτή συμμετέχουν επίσης με τον έναν ή τον άλλον τρόπο γνωστοί αριστεροί διανοούμενοι και συγγραφείς, με τους οποίους ασχολούμαι πιο κάτω.

*

Να σημειωθεί πως στην ιστορία της φιλοσοφίας και της πολιτικής σκέψης είναι ελάχιστοι αυτοί που τάχθηκαν υπέρ της δημοκρατίας. Ό,τι σώθηκε από την αρχαία Ελλάδα είναι κάποια αποσπάσματα των σοφιστών και κυρίως του Πρωταγόρα, του Δημοκρίτου, μερικές σελίδες από τον Ηρόδοτο, από τα *Πολιτικά*, την *Αθηναίων πολιτεία*, την *Ρητορική* του Αριστοτέλη, από τον Θουκυδίδη και από τους ρήτορες Λυσία, Ισοκράτη, Δημοσθένη, Λυκούργο, Υπερείδη. Από τα νεώτερα χρόνια κάποιες σκέψεις του Spinoza, τα έργα του Rousseau και ιδίως *Το κοινωνικό συμβόλαιο*. Από τη σύγχρονη σκέψη τα έργα της Hannah Arendt, τα τελευταία μετά το 1995 έργα του Murray Bookchin, όταν εγκατέλειψε τον αναρχισμό, και ιδίως το φιλοσοφικό και πολιτικό έργο του Κορνήλιου Καστοριάδη.

Όμως στον 21^ο αιώνα σε εποχές κρίσης και αβεβαιότητας κάποιοι συγγραφείς και μεταξύ αυτών μερικοί πρώην μαρξιστές, κομμουνιστές, σοσιαλιστές και αριστεροί, ανακαλύπτουν την αξία της άμεσης δημοκρατίας. Ήταν καιρός μετά από τον βαθύ λήθαργο, που βύθισε τις κοινωνίες και τις συνειδήσεις τόσο ο καταδαμάζων καπιταλισμός με την σφύζουσα οικονομική και τεχνολογική μεγέθυνσή του, η παγκοσμιοποίηση και η ακαταμάχητη κατανάλωση, όσο και η ισχυρή κυριαρχία της μαρξιστικής και κομμουνιστικής ιδεολογίας σε μεγάλο μέρος των διανοουμένων και της κοινωνίας.

πολιτικά μας συστήματα να χαρακτηρίζονται ως δημοκρατικά, αλλά δεν μπορούν να κυβερνηθούν κατά δημοκρατικό τρόπο». Στους δεύτερους ανήκουν ο G. Agamben και οι M. Hardt & A. Negri.

Είναι χαρακτηριστική επίσης η σύγχυση για τη «δημοκρατία» στα κείμενα μερικών από τους ανωτέρω που περιέχονται στο συλλογικό *Η απραγματοποίητη δημοκρατία* (μτφ. Ελεάννα Πανάγου), Futura, Αθήνα, 2010. Ουδείς από τους συγγραφείς του βιβλίου αυτού αναφέρεται στην απαρχή της δημοκρατίας στην αρχαία Ελλάδα. Μόνο ένας αναφέρεται στην αθηναϊκή δημοκρατία μία φορά, αλλά με σκοπό να τη σχετικοποιήσει και να την απαξιώσει (Stuart Hall, σ. 9). Το ίδιο και στο άλλο συλλογικό έργο Δημήτρης Βεργέτης, *Πού πηγαίνει η δημοκρατία*, Πατάκης, Αθήνα 2013. Επίσης στο ελληνικό συλλογικό Χρήστος Γιοβανόπουλος & Δημήτρης Μητρόπουλος (επιμ.), *Δημοκρατία under construction*, Α/συνέχεια, Αθήνα, 2011. Περισσότερα, βλ. Γιώργος Ν. Οικονόμου, *Από την κρίση του κοινοβουλευτισμού στη δημοκρατία*, ιδίως το «Παράρτημα».

¹⁹ Στο επιχείρημα αυτό έχω απαντήσει στο βιβλίο μου Γιώργος Ν. Οικονόμου, *Από την κρίση του κοινοβουλευτισμού στη δημοκρατία*.

3.3 Τρίτος εχθρός: η θρησκεία και η Εκκλησία

Αυτό που θεωρητικά είχε ιδρύσει ο Πλάτων, δηλαδή η θεοκρατία ως αναίρεση της δημοκρατίας ή ως απάντηση στη δημοκρατία, αποδείχθηκε πρακτικά στην Ιστορία. Αποδείχθηκε ότι η θρησκεία είναι ένας βασικός αντίπαλος-εχθρός της δημοκρατίας, ιδιαιτέρως η θεσμισμένη μορφή της με το ιερατείο και την Εκκλησία. Εκτός από τα σύγχρονα θεοκρατικά καθεστώτα, κυρίως στις μουσουλμανικές χώρες, τα ιστορικά θρησκευτικά παρελθόντα των δυτικών χωρών είναι αψευδείς μάρτυρες. Η άνοδος του χριστιανισμού τον 4^ο μ.Χ. αιώνα και η καθιέρωσή του ως επίσημης θρησκείας σε Ανατολή και Δύση σηματοδότησε την κυριάρχηση θεοκρατικών καθεστώτων. Στην Ανατολή με το αυταρχικό καθεστώς της βυζαντινής αυτοκρατορίας, του απόλυτου αυτοκράτορα και του δεσποτικού πατριάρχη, και στη Δύση με τον απόλυτο μονάρχη και τον άτεγκτο καθολικό ηγέτη στο πρόσωπο του Πάπα. Η κυριάρχηση έγινε δυνατή, διότι στηρίχθηκε, πρώτον, στη βία και τρομοκρατία που εξαφάνισαν τα εκπληκτικά δημιουργήματα του εκκοσμικευμένου ελληνικού λόγου, την ελευθερία έκφρασης, σκέψης, βούλησης και πράξης, εξοβέλισαν τη φιλοσοφία και τα ανθρωποκεντρικά νοήματα και, δεύτερον, στην αναγκαστική επιβολή της θρησκευτικής πίστης, του μοναδικού δόγματος και της μισαλλοδοξίας, που είχε ως αποτέλεσμα ακρότητες, διώξεις μέχρι εξοντώσεως των διαφορετικώς σκεπτομένων²⁰.

Φυσικά εδώ δεν εννοώ την προσωπική θρησκευτική πίστη του καθενός, η οποία είναι σεβαστή και πρέπει να είναι σεβαστή, ως αποτέλεσμα της νεωτερικότητας με τις αρχές της ανεξιθρησκίας και της ανεκτικότητας και όπως εκφράζεται στα σύγχρονα πολιτεύματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των ατομικών ελευθεριών με σεβασμό των προσωπικών πίστεων εκάστου²¹. Εννοώ την Εκκλησία ως οργανωμένη θεσμική δύναμη, η οποία έχει αναγάγει τη θρησκεία σε μηχανισμό προπαγάνδας και επιβολής, που εμπορεύεται και χρησιμοποιεί τη θρησκευτική πίστη με το ιερατείο της, προσηλυτίζοντας, κατηγοριοποιώντας και αποκλείοντας άτομα, εμπορευόμενη ταυτοχρόνως τη σωτηρία των ατόμων, υποσχόμενη μία φανταστική ανύπαρκτη μετά θάνατον ζωή. Την Εκκλησία ως

²⁰ Δεν είναι τυχαίο που καθ' όλη τη διάρκεια της χριστιανικής κυριαρχίας από τον 4^ο αι. μέχρι τον 18^ο αιώνα, δηλαδή στον χριστιανικό μεσαίωνα, αυτό που επικράτησε ήταν ίντριγκες, συνωμοσίες, φατριαστικοί και προσωπικοί άγριοι σφαγιασμοί για την εξουσία, δίχως κανέναν ενδοιασμό, δίχως κανόνες και ηθική, σε Δύση και βυζαντινή Ανατολή: στην χριστιανική Δύση οι ανελέητες συνωμοσίες, εξοντώσεις και πόλεμοι χριστιανών πρηγκίπων, βασιλέων και ευγενών, στο χριστιανικό Βυζάντιο τα άγρια ενδοοικογενειακά εγκλήματα, οι δολοφονίες παντός είδους, οι ρινομήσεις και οι τυφλώσεις για την διαμάχη ανόδου στον θρόνο χριστιανών στρατιωτικών και κοσμικών, με τη θρησκευτική κάλυψη και ανοχή. Την ανηλεή διαμάχη για την εξουσία περιέγραψε στο τέλος του 16^{ου} και στις αρχές του 17^{ου} αιώνα με μοναδικό τρόπο ο Σαίξπηρ στις τραγωδίες του.

²¹ Έκαστος μπορεί να ικανοποιεί τις θρησκευτικές και τις σωματικές του ανάγκες, χωρίς να χώνει τη μύτη της η αστυνομία (Μαρξ), χωρίς κάποιο κράτος, ιερατείο, μηχανισμό επιβολής και προπαγάνδας, χωρίς κατηχητικό και επαγγελματίες ιερείς πληρωμένους από τα χρήματα των φορολογουμένων. Η θρησκευτική πίστη είναι ένα προσωπικό και ιδιωτικό ζήτημα, δεν αφορά τους άλλους, το δημόσιο χώρο και τον κοινό πλούτο.

σύστημα οικονομικό, ιδεολογικό και πολιτικό που διαπλέκεται με το Κράτος, για να εξασφαλίζει τα προνόμιά της, ασκεί εξουσία, διατυπώνει αξιώσεις ισχύος, συμπορευόμενη κατά κανόνα με τον εκάστοτε συντηρητικό και αυταρχικό κυρίαρχο είτε αυτός είναι δικτάτορας είτε μονάρχης είτε δεξιό ή ακροδεξιό κόμμα, ταυτιζόμενη με (και καλύπτοντας) οποιαδήποτε βαρβαρότητα της κρατικής εξουσίας.

Όσον αφορά τον πολιτισμικό τομέα η Εκκλησία στηρίζεται στο απόλυτο δόγμα, το οποίο παρουσιάζει ως μοναδική αλήθεια και απαιτεί υπακοή σε αυτό καθώς και υποταγή στον υπερβατικό αρχηγό και το επίγειο ιερατείο, βασισμένο στην αντιδημοκρατική αντίληψη του ποιμνίου και του ποιμένου. Άλλο όμως το *Είναι* του αμνού και άλλο του ανθρώπου, άλλο το *Είναι* του πιστού και άλλο του πολίτη, άλλο του εκκλησιαστικού ποιμνίου και άλλο της εκκλησίας του δήμου. Ενώ η δημοκρατία έχει ως βάση και προοπτική την αυτονομία, ατομική και συλλογική, η θρησκεία και η Εκκλησία στηρίζονται στην ετερονομία και εμφορούνται από μεταφυσικές αντιλήψεις. Πράγματι, αποδίδουν τη ζωή, την αρχή του κόσμου και την πηγή των σημασιών σε ένα υπερβατικό όν, το οποίο θέτουν ως ανώτατη αρχή, εξουσία και αξία, πάνω από τον άνθρωπο, από την κοινωνία και την Ιστορία, κηρύσσοντας αντιδημοκρατικές αυταρχικές αντιλήψεις, την υποταγή σε κάθε είδους εγκόσμια και μεταφυσική εξουσία²².

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα στην Ευρώπη ισχυρής επιρροής της Εκκλησίας, ακόμα και στον 21^ο αιώνα, είναι η ελληνική χριστιανική ορθοδοξία, η οποία έφτασε τα όρια του εθνικιστικού παροξυσμού και της μισαλλοδοξίας στη δεκαετία 1998-2008 με τον αρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο Παρασκευαΐδη και συνεχίζεται σήμερα με τον αρχιεπίσκοπο Ιερώνυμο, με κορύφωση τη συνέντευξή του στον ΣΚΑΪ (1/11/2016), στην οποία έδειξε το ακροδεξιό πρόσωπο της ορθόδοξης Εκκλησίας, με ρατσιστικές, εθνικιστικές, μισαλλόδοξες και αντιπολιτικές αντιλήψεις, επιτιθέμενος ανοικτά στην πολιτική εξουσία. Τέτοιες απαράδεκτες απόψεις, ύβρεις κατά υπουργών, αντιδημοκρατικές νοοτροπίες και κυρίως η άρνηση στον χωρισμό Κράτους και Εκκλησίας, εμποδίζουν την πορεία όχι μόνο

²² Για την ανάλυση της θρησκευτικής εξουσίας και τα εμπόδια που προσκομίζει στην ελευθερία και στη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας υπάρχουν πολλά κείμενα του Διαφωτισμού («Εγκυκλοπαίδεια», Βολταίρος, Ντιντερό, Κοντορέ). Ο Spinoza λ.χ. στην *Θεολογικοπολιτική πραγματεία* του παρουσιάζει τη θεολογία ως αντιφιλοσοφία και αποκαλύπτει τους θεολογικούς και εκκλησιαστικούς εξουσιαστικούς μηχανισμούς που επιβουλεύονται τη συγκρότηση της πολιτικής κοινωνίας, το κοινό αγαθό των πολιτών και της πολιτείας. Βλ. επίσης την κριτική στη θρησκεία του Νίτσε, του Μαρξ που την παρομοιάζει με όπιο του λαού (Εισαγωγή στην *Κριτική της εγγελεϊανής φιλοσοφίας του δικαίου*), του Κάουτσκι (*Η καταγωγή του χριστιανισμού*) και το εξάιρετο κείμενο του Κορνήλιου Καστοριάδη, «Θέσμιση της κοινωνίας και θρησκεία», *Χώροι του ανθρώπου*, Ύψιλον, Αθήνα 1995. Σε αυτό ο Καστοριάδης αποδεικνύει πως η θρησκεία είναι ταυτόσημη με την ετερόνομη θέσμιση της κοινωνίας. Επιπλέον δεν πρέπει να λησμονείται πως η Αναγέννηση, ο Διαφωτισμός, η νεοτερικότητα, οι κατακτήσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των ατομικών ελευθεριών και των κοινοβουλευτικών πολιτευμάτων ξεκίνησαν και με την κριτική στη χριστιανική Εκκλησία, τον αυταρχισμό της, τα δόγματά της, την αλαζονική και ανεξέλεγκτη κυριαρχία της, η οποία είχε φθάσει στον άκρατο παροξυσμό με την Ιερά Εξέταση.

προς τη δημοκρατία, αλλά και προς την πολιτική κοινωνία. Υπάρχουν όμως και χειρότερα. Ο περιβόητος ακροδεξιός μητροπολίτης Άνθιμος υποδέχθηκε τον Μάρτιο 2017 τον αρχηγό του νεοναζιστικού κόμματος, μίας δηλαδή εγκληματικής οργάνωσης, που είναι υπόδικη για δύο φόνους και άλλες τρομοκρατικές ενέργειες. Δεν είναι η πρώτη φορά που Μητροπολίτες συναγελάζονται με τους εγκληματίες της ναζιστικής οργάνωσης (ομοίως ο Καλαβρύτων Αμβρόσιος, ο Πειραιώς Σεραφείμ κ.ά.). Πρόκειται για αποκρουστική ενέργεια και θέτει επείγοντως το ζήτημα του χωρισμού Κράτους και Εκκλησίας, διότι είναι απαράδεκτο οι φορολογούμενοι να πληρώνουν Μητροπολίτες που αθρώνουν τις φιλοναζιστικές απόψεις και πρακτικές. Η Ελλάδα είναι ουσιαστικά η μοναδική χώρα στην Ευρώπη του 21^{ου} αι. που δεν έχει γίνει ο χωρισμός αυτός.

Η συμπεριφορά της ελληνικής ορθόδοξης Εκκλησίας αποτελεί συνέχεια της αντιδραστικής στάσης που αυτή κράτησε σε όλη τη διάρκεια της νεοελληνικής ιστορίας αλλά και στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, όταν συνεργάστηκε με τους οθωμανούς κατακτητές στην υποταγή των ραγιαδών, όταν στράφηκε κατά του ευρωπαϊκού και του νεοελληνικού Διαφωτισμού, κατά της επανάστασης με ποικίλους τρόπους, στιγματίζοντας τον Ρήγα Φεραίο, τον Αδαμάντιο Κοραή και τον Αλέξανδρο Υψηλάντη. Από την άλλη, θα πρέπει ταυτοχρόνως να επισημανθεί η δουλική στάση απέναντι στην Εκκλησία όλων των νεοελληνικών Κυβερνήσεων, με αρνητικό αποτέλεσμα να μην υφίσταται εν Ελλάδι πολιτική κοινωνία, αλλά μάλλον προ-πολιτική. Όσο δεν πραγματοποιείται ο χωρισμός Κράτους και Εκκλησίας, τόσο θα παραμένει η κοινωνία δέσμια των ακραίων συντηρητικών και οπισθοδρομικών αντιλήψεων, που εμποδίζουν τον δρόμο προς τη δημοκρατία.

3.4 Τέταρτος εχθρός. Ο μαρξισμός, η Αριστερά

Ένα από τα κεφάλαια στη συγκάλυψη της δημοκρατίας αποτελεί η θεωρία και η πρακτική της Αριστεράς ήδη από την εμφάνισή της κατά τον 19^ο αιώνα. Το 1848 ήταν μια χρονιά που έμελλε να σημαδέψει ανεξίτηλα όχι μόνο τον 19^ο αλλά και τον 20^ο αιώνα του ακμάζοντος καπιταλισμού, με τις εξεγέρσεις και τις επαναστάσεις που συγκλόνισαν τις χώρες της Ευρώπης και οδήγησαν από τη μια σε κατακτήσεις των εργαζομένων και από την άλλη σε θεωρητικές επεξεργασίες κατά του καπιταλιστικού συστήματος. Το έτος αυτό ο Μαρξ και ο Ένγκελς κυκλοφορούν το *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*. Σε αυτό ασκούν δριμεία κριτική στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και ευαγγελίζονται μία άλλη κοινωνία, την κομμουνιστική. Το *Μανιφέστο* ξεκινάει με την περίφημη φράση: «Ένα φάντασμα πλανάται πάνω από την Ευρώπη -το φάντασμα του κομμουνισμού». Οι δύο συγγραφείς του εννοούσαν ότι επίκειται η εγκαθίδρυση του κομμουνιστικού συστήματος με την προλεταριακή επανάσταση, την ανατροπή της αστικής εξουσίας και την κατάληψη της εξουσίας από την εργατική

τάξη²³. Φυσικά οι δύο εμπνευσμένοι συγγραφείς του *Μανιφέστου* απατήθηκαν, έπεσαν έξω, όπως και σε πολλές άλλες απόψεις και προφητείες τους. Εξέλαβαν την επιθυμία τους και τη φαντασίωσή τους ως πραγματικότητα.

Το σημαντικό όμως είναι ότι στο «Μανιφέστο» η έννοια της δημοκρατίας απουσιάζει εντελώς, δεν απασχολεί τους συντάκτες του. Αντιθέτως, αυτό που προτείνεται είναι η κατάληψη της εξουσίας από την εργατική τάξη, η περιβόητη «δικτατορία του προλεταριάτου», όπως διατυπώθηκε αργότερα. Το «Μανιφέστο» τελειώνει ως γνωστόν με τη φράση «Προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε». Εδώ έγκειται, κατά τη γνώμη μου, ένα βαρύνον στοιχείο που έμελλε να παίζει πρωτεύοντα αρνητικό ρόλο στα μετέπειτα χρόνια. Το στοιχείο αυτό είναι το γεγονός ότι η κριτική και η αντίσταση στον καπιταλισμό και την αστική ολιγαρχία ξεκινά και εδραιώνεται με την απουσία της δημοκρατίας. Η αντίπαλη και εναλλακτική λύση στον καπιταλισμό, την οποία ο Μαρξ και ο κομμουνισμός αντιπροτείνουν, ήταν η αντιδημοκρατική «δικτατορία». Αντί δηλαδή της εξουσίας της αστικής τάξης προτείνουν τη «δικτατορία του προλεταριάτου».

Μία άλλη μοιραία συγκάλυψη που έγινε με τον Μαρξ είναι αυτή του πολιτικού ζητήματος, της πολιτικής και της εξουσίας. Πράγματι, ο Μαρξ μετέτρεψε το σημαντικό πολιτικό πρόβλημα περί της πολιτικής εξουσίας σε οικονομικό. Έθεσε ως προτεραιότητα το ζήτημα «ποιος ελέγχει τα μέσα παραγωγής» και όχι τα μέσα εξουσίας, ποιος είναι ο κάτοχος των μέσων παραγωγής και όχι ο κάτοχος των μέσων εξουσίας. Υπήρξε δηλαδή μετατόπιση από το «ποιος πρέπει είναι ο κύριος της πόλεως» (Αριστοτέλης) στο «ποιος πρέπει να είναι ο κύριος των μέσων παραγωγής». Ο πλήρης αποπροσανατολισμός από το πολιτικό πρόβλημα και το πολιτικό διακύβευμα οφειλόταν στον *οικονομισμό*. Η συγκάλυψη της πολιτικής φαίνεται και στη μαρξική ντετερμινιστική αντίληψη για την ιστορία: η ιστορία καθορίζεται από τις οικονομικές δυνάμεις (μέσα παραγωγής, παραγωγικές σχέσεις), πράγμα που συνεπάγεται τελεολογική αντίληψη της ιστορίας με τους λεγόμενους ιστορικούς νόμους και τα στάδια της ανθρωπότητας, έως την αναπόφευκτη κατάληξη στον κομμουνισμό και την αταξική κοινωνία. Η αντίληψη αυτή είχε ως αποτέλεσμα τον *επιστημονισμό*, την κυρίαρχηση των θεωρητικών (*θεωρητικισμός, θεωρητικοκρατία*) και την ιδέα της πολιτικής ως τεχνική, ως εφαρμογή της «επιστημονικής» θεωρίας, την οποία, υποτίθεται, ότι κατέχουν οι κομματικοί γραφειοκράτες, οι ινστρούκτορες και οι «ειδικοί». Με αυτόν τον τρόπο η μαρξική αντίληψη εξαφάνισε το ζήτημα της πολιτικής ως υπόθεση της κοινωνίας και των πολιτών και το ανήγαγε σε ζήτημα θεωρητικό, τεχνοκρατικό, που ευνόησε και εδραίωσε τα προνόμια της κομματικής

²³ «Οι κομμουνιστές δεν καταδέχονται να κρατούν κρυφές τις ιδέες και τις προθέσεις τους. Διακηρύσσουν ανοικτά ότι οι σκοποί τους μπορούν να επιτευχθούν μόνο με την βίαιη ανατροπή κάθε προηγούμενης κοινωνικής τάξης πραγμάτων. Ας τρέμουν οι κυρίαρχες τάξεις εμπρός σε μια κομμουνιστική επανάσταση» (Μαρξ-Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*). Αργότερα η εργατική τάξη αντικαταστάθηκε από τους «αντιπροσώπους» της και την «έκφρασή» της, το Κομμουνιστικό Κόμμα.

γραφειοκρατίας και του θεωρητικού ιερατείου, δηλαδή την κυριαρχία των δήθεν ειδικών. Υποδούλωσε εν τέλει την πολιτική στην οικονομία, εισάγοντας τον οικονομισμό, με άμεση συνέπεια τον αυταρχισμό, τον εργατισμό και τον κομματισμό, δηλαδή αντιδημοκρατικές αντιλήψεις, πρακτικές και σημασίες.

ι. Οι επίγονοι του Μαρξ

Αυτή η μεγάλη έλλειψη της δημοκρατίας στους ιδρυτές του κομμουνισμού είναι ίσως η μεγαλύτερη αδυναμία τους. Αποτέλεσε τη γενέθλια πράξη και το «προπατορικό αμάρτημα» της μακράς αντιδημοκρατικής πορείας του κομμουνισμού σε Ανατολή και Δύση. Η απόδειξη είναι το γεγονός ότι ουδείς επίγονος συγκρότησε κάποια θεωρία δημοκρατίας. Οι ιδέες και οι πρακτικές του εργατικού και του ευρύτερου κινήματος εγκλωβίστηκαν έκτοτε στις μαρξικές αντιδημοκρατικές αντιλήψεις και πρακτικές, αφού οι διαφορετικές απόψεις που διατυπώθηκαν, όπως οι ελευθεριακές του Μπακούνιν και του Προυντόν, εξουδετερώθηκαν και εξοβελίστηκαν από την πολεμική του Μαρξ και των επιγόνων μαρξιστών.

Οι αντιδημοκρατικές ιδέες στο *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος* και στα άλλα έργα του Μαρξ αποτέλεσαν τη βάση του κομμουνιστικού κινήματος, που με προεξάρχουσες μορφές τον Λένιν, τον Τρόσκι, τον Στάλιν, τον Μάο, τον Κάστρο κ.λπ. οδήγησε στα ανελεύθερα και αντιδημοκρατικά καθεστώτα που επιβλήθηκαν στα πρώην κομμουνιστικά ή σοσιαλιστικά κράτη τον 20^ο αιώνα («λαϊκές δημοκρατίες»). Οι εμπράγματα εκφράσεις του απέδειξαν όχι μόνο την ανικανότητά του κομμουνισμού αλλά και το πόσο επικίνδυνος είναι για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες.

Θα πρέπει να σημειωθούν επιπλέον δύο στοιχεία που τραυμάτισαν ακόμη πιο πολύ την έννοια της δημοκρατίας:

α) όπου έγινε χρήση της λέξης «δημοκρατία» από τα Κομμουνιστικά κόμματα στα ανελεύθερα ανατολικά καθεστώτα, αλλά και στα δυτικά, ουδεμία σχέση είχε με το περιεχόμενο και τη μορφή της δημοκρατίας, είτε πρόκειται για τους όρους *λαϊκή δημοκρατία* (ούτε *λαϊκή* ούτε *δημοκρατία* ήταν), *σοσιαλιστική, κομμουνιστική, προλεταριακή, εργατική δημοκρατία* ή *λαοκρατία*, είτε για τον «Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας», τον «δημοκρατικό συγκεντρωτισμό» ή για την «Ενωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Πολιτειών (Republics)». Για την τελευταία ονομασία, εύστοχα παρατήρησε ο Κορνήλιος Καστοριάδης ότι συγκεντρώνει τέσσερα ψεύδη: ούτε *Ενωση* ήταν, ούτε *Σοβιετικών*, ούτε *Σοσιαλιστικών*, ούτε *Republics* και

β) τα κομμουνιστικά καθεστώτα οδήγησαν την ανθρωπότητα πίσω στο «παλαιό καθεστώς» της απολυταρχίας: της απόλυτης εξουσίας του μοναδικού κόμματος-κράτους στη θέση της απόλυτης εξουσίας του μονάρχη της φεουδαρχίας. Από την απολυταρχία του Τσάρου οδήγησαν στην απολυταρχία του Κομμουνιστικού Κόμματος και της κρατικής γραφειοκρατίας, στην κατάργηση των ατομικών ελευθεριών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που είχαν αρχίσει να αποκτώνται μετά τις επαναστάσεις του 17^{ου}-18^{ου} αιώνα στη Δύση. Με την

εγκαθίδρυση δηλαδή των κομμουνιστικών καθεστώτων έγινε όχι μόνο οπισθοδρόμηση στον 16^ο και 17^ο αιώνα, στο «παλαιό καθεστώς» της απολυταρχίας και της ανελευθερίας, αλλά και οικοδόμηση ολοκληρωτικού καθεστώτος, που ανέλυσαν στοχαστές όπως οι Hannah Arendt, Karl Popper, Francois Furet, Elene Carrere D' Encausse, Claude Lefort, Κώστας Παπαϊωάννου και Κορνήλιος Καστοριάδης.

Το σημαντικό αυτό στοιχείο δεν έχει τονισθεί και κατανοηθεί όσο πρέπει, ούτε οι ολέθριες συνέπειες που επέφερε επί εκατόν πενήντα χρόνια σε εκατομμύρια ανθρώπων, στις συνειδήσεις, στα ήθη και φυσικά στην έννοια της δημοκρατίας, η οποία εξήλθε από όλον αυτόν τον εφιάλτη σοβαρά τραυματισμένη. Το αντιδημοκρατικό στοιχείο υπήρξε χαρακτηριστικό της ευρύτερης Αριστεράς στη Δύση (κοινοβουλευτικής, εξω-κοινοβουλευτικής, κομμουνιστικής, σοσιαλιστικής, σοσιαλδημοκρατικής) και συνετέλεσε και στην σημερινή κρίση της. Επίσης ο όρος «σοσιαλισμός» ταλαιπωρήθηκε και εκπορνεύθηκε υπέρ το δέον από ποικίλα κόμματα, αριστερά, σοσιαλιστικά, σοσιαλδημοκρατικά, κομμουνιστικά, εργατικά. Ειδικά ο περιβόητος όρος «υπαρκτός σοσιαλισμός» χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα από πολλές πλευρές της Αριστεράς, για να κρύψει τα τερατώδη και εφιαλτικά ανελεύθερα καθεστώτα των πρώην ανατολικών χωρών, που εφάρμοσαν τον «υπαρκτό ολοκληρωτισμό».

ii. Η σύγχρονη Αριστερά και οι αριστεροί διανοούμενοι

Η σύγχρονη Αριστερά άρχισε να αλλάζει στο τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα, να εγκαταλείπει τον εργατισμό, τη «δικτατορία του προλεταριάτου», τον επιστημονισμό, το αλάθητο του δόγματος και τη θεωρητικοκρατία. Παρέμεινε όμως εντός του αντιπροσωπευτικού φαντασιακού, συντελώντας έτσι στην ενδυνάμωση του αντιπροσωπευτικού πολιτεύματος. Επιπλέον, τα διάφορα ρεύματα της Αριστεράς και οι διανοούμενοί της χαρακτηρίζουν λανθασμένα τα σημερινά αντιπροσωπευτικά πολιτεύματα ως (αστικές ή κοινοβουλευτικές, έμμεσες ή αντιπροσωπευτικές) δημοκρατίες, συμβάλλοντας έτσι στην εδραίωσή τους και εμποδίζοντας τη θεωρητική-εννοιολογική χειραφέτηση, απαραίτητη για δημοκρατικές δράσεις. Θυσιάζουν στον βωμό του ολιγαρχικού συστήματος, συντηρούν τα ερωτήματα της αλλοτρίωσης και της ετερονομίας «ποιο κόμμα πρέπει να ψηφίσω;», «ποιος πρέπει να με κυβερνά;», μακράν από το ουσιαστικό ερώτημα: «τί δεῖ κύριον εἶναι τῆς πόλεως;».

Ουδείς από του διανοούμενους της Αριστεράς και τους μαρξιστές του 20^{ου} αιώνα έδωσε κάποια θεωρία δημοκρατίας· ούτε ο Λούκατς και η Σχολή της Φραγκφούρτης ούτε ο Αλτουσέρ και οι νεώτεροι. Η υστέρηση αυτή είχε σοβαρά αρνητικά αποτελέσματα, διότι η Αριστερά παρουσιάσθηκε ως η καθαυτό αντισυστημική δύναμη, που θα έφερνε την απελευθέρωση της ανθρωπότητας, ενώ εγκλώβισε εκατομμύρια ανθρώπων και συνειδήσεων επί δύο αιώνες (19^ο και 20^ο), σε αντιδημοκρατικές αντιλήψεις και αυταρχικές πρακτικές, εξαφανίζοντας έτσι και εμποδίζοντας οποιοδήποτε δημοκρατικό πρόταγμα. Η αντιδημοκρατικότητα στις αντιλήψεις και την πρακτική ήταν εκ γενετής

ασθένεια της Αριστεράς, αποτέλεσε την καταγωγική της αδυναμία και συνετέλεσε στην αποτυχία της. Η Αριστερά, ακόμη και σήμερα, δεν έχει καταλάβει ένα βασικό πράγμα: εάν πρέπει να αντιπαρατεθεί στον καπιταλισμό και στο αντιπροσωπευτικό πολίτευμα, ένα άλλο σύστημα ως εναλλακτική λύση, αυτό είναι η άμεση δημοκρατία, όχι ο σοσιαλισμός ή ο κομμουνισμός. Ο σοσιαλισμός και ο κομμουνισμός χωρίς δημοκρατία και ελευθερία οδήγησε στα τερατώδη ολοκληρωτικά συστήματα που υπήρξαν στα πρώην κομμουνιστικά κράτη. Άρα, η προτεραιότητα θα πρέπει να δοθεί στην πολιτική, στην πράξη του κοινωνικού πλήθους και στη δημοκρατία –όχι στην οικονομία, στο θεωρητικό δόγμα, στο κόμμα και στους αυταρχισμούς τους.

*

Συμπεραίνουμε λοιπόν πως η ευρωπαϊκή πολιτική ιστορία, τους τρεις τελευταίους αιώνες, στιγματίζεται από τις αντιδημοκρατικές αντιλήψεις και πρακτικές τριών παραδόσεων: από τη μια η αντιπροσώπευση και ο καπιταλισμός, από την άλλη ο μαρξισμός και ο κομμουνισμός και τρίτον, ιδιαιτέρως στην Ελλάδα, η θρησκευτική χριστιανική εξουσία²⁴. Εδραιώθηκε έτσι η απαξίωση της δημοκρατίας και έμελλε να έχει μακρά παράδοση στη Δύση, όχι μόνο στην πολιτική πρακτική αλλά και στη θεωρητική και φιλοσοφική σκέψη. Δεν θα ήταν υπερβολή, αν λέγαμε ότι αυτό που επικρατεί ανέκαθεν στην ακαδημαϊκή και λοιπή πολιτική βιβλιογραφία είναι, εκτός ολίγων εξαιρέσεων που αναφέρθηκαν πριν, η λήθη και η συγκάλυψη της δημοκρατίας, που οφείλονται είτε σε άγνοια είτε σε σκοπιμότητες ιδεολογικές και πολιτικές.

4. Ο δημοκρατικός δρόμος

Έχοντας λοιπόν ξεκαθαρίσει τα δύο θεμελιώδη ζητήματα, τον στόχο και τους αντιπάλους -τη δημοκρατία και τους τέσσερις αντιπάλους της-, επανερχόμαστε στο αρχικό βασικό ερώτημα που είχαμε θέσει πριν από την ανάλυση αυτών των δύο ζητημάτων: *πώς μπορεί να γίνει η αλλαγή του συστήματος; Ειδικότερα, ποιές είναι οι βασικές κινήσεις που πρέπει να γίνουν ως πρώτο βήμα σε έναν πολιτικό κοινωνικό αγώνα, στην προσπάθεια για δημοκρατία;*

Το πρώτο βήμα, σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν, είναι η αποδυνάμωση της κομματοκρατίας και της «αντιπροσώπευσης». Πώς επιτυγχάνεται αυτή η αποδυνάμωση; Κατ' αρχάς με τη μη συναίνεση. Η εξουσία που αποκτούν τα κόμματα οφείλεται στο γεγονός πως κάποιοι τα ψηφίζουν και τα νομιμοποιούν, δίνοντάς τους την εξουσιοδότηση να πράττουν όπως και ό,τι αυτά νομίζουν. Η οποιαδήποτε εξουσία υπάρχει, επειδή κάποιοι συναινούν σε αυτήν. Εάν δεν υπάρχει η συναίνεση των πολλών παύει και η εξουσία. Συνεπώς το βασικό

²⁴ Φυσικά το αντιπροσωπευτικό σύστημα απέχει παρασάγγας τόσο από το κομμουνιστικό όσο και από το θεοκρατικό της χριστιανικής Εκκλησίας και των μουσουλμανικών καθεστώτων: ενώ το αντιπροσωπευτικό χαρακτηρίζεται από τα ανθρώπινα δικαιώματα, τις ατομικές ελευθερίες, τις γενικές εκλογές για την ανάδειξη της νομοθετικής και κυβερνητικής εξουσίας, τα άλλα δύο είναι εναντίον όλων αυτών.

πολιτικό πρόβλημα δεν είναι ποιον αντιπρόσωπο ψηφίζουμε, σε ποιο κόμμα αναθέτουμε τη σκέψη και την πράξη μας, διότι τότε απλώς μεταφέρουμε την εξουσία σε άλλους. Η ελπίδα σε κόμματα και αντιπροσώπους τροφοδοτεί και γιγαντώνει την ολιγαρχία. Το βασικό είναι το πώς μπορεί η εξουσία να μείνει σε εμάς, να ασκηθεί από την ίδια την κοινωνία. Με άλλα λόγια, ο δρόμος για την αλλαγή του ολιγαρχικού συστήματος προς ένα δημοκρατικό πολίτευμα είναι ένας: πλήρης αποδέσμευση από την εκλογική και κομματική λογική και ταυτόχρονη προσπάθεια δημιουργίας κινήσεων, πρωτοβουλιών, συνελεύσεων που θα αντιστρατεύονται στη λογική της ανάθεσης σε αντιπροσώπους.

Το δεύτερο βήμα είναι η αποτοξίνωση από τους συστημικούς διανοούμενους που υποστηρίζουν αυτό το αποτυχημένο ολιγαρχικό σύστημα και δημιουργούν πλήθος συγχύσεων, όταν μιλούν για δήθεν *κοινοβουλευτική, αντιπροσωπευτική, έμμεση ή σύγχρονη δημοκρατία κ.ο.κ.* και τελευταία για *μετα-δημοκρατία*.

Το τρίτο βήμα είναι η απομάκρυνση από την Αριστερά, την κάθε είδους Αριστερά, σοσιαλιστική, κομμουνιστική, μαρξιστική και τις υπόλοιπες παραφυάδες της. Και, φυσικά, αυτό συνεπάγεται απεγκλωβισμό από τους διανοούμενους της Αριστεράς. Απομάκρυνση από την Αριστερά δεν σημαίνει βεβαίως προσέγγιση με κάποια Δεξιά, Κέντρο ή οποιοδήποτε άλλο κόμμα.

Το τέταρτο βήμα, που αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα και αναγκαστική προτεραιότητα, είναι η απομάκρυνση από τις θρησκευτικές, μεσσιανικές και εθνικιστικές αυτοϊκανοποιήσεις, από τον εθνοθρησκευτικό λαϊκισμό. Ο χωρισμός της Εκκλησίας από το Κράτος είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας. Είναι καιρός πια στον 21^ο αιώνα, τρεις περίπου αιώνες μετά τα κηρύγματα του Διαφωτισμού, η Εκκλησία να περιορισθεί στον ιδιωτικό χώρο στον οποίο ανήκει.

Με άλλα λόγια, το ουσιαστικό ζήτημα του 21^{ου} αιώνα είναι η δημοκρατία και η δημοκρατική κοινωνία: τί σημαίνει δημοκρατία και πώς αυτή επιτυγχάνεται, ζήτημα που έχει συγκαλυφθεί τους τρεις αιώνες της κυριαρχίας του καπιταλισμού, των αντιπροσώπων και των κομμάτων (Δεξιών, Κεντρώων, Αριστερών), που ευνοούν το ολιγαρχικό πολίτευμα και την ολιγαρχική κοινωνία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Goldschmidt, Victor (1949), *La religion de Platon*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Βεργέτης, Δημήτρης (επιμ.) (2013), *Πού πηγαίνει η δημοκρατία;*, Αθήνα: Πατάκης.
- Γιοβανόπουλος, Χρήστος & Μητρόπουλος, Δημήτρης (επιμ.) (2011), *Δημοκρατία under construction*, Αθήνα: Α/συνέχεια.
- Καστοριάδης, Κορνήλιος (1986), *Ἡ ἀρχαία ἑλληνική δημοκρατία καί ἡ σημασία της γιά μᾶς σήμερα*, Αθήνα: Ὑψιλον.
- (1995), *Χῶροι τοῦ ἀνθρώπου* (μτφρ. Ζ. Σαρίκα), Αθήνα: Ὑψιλον.
- Οικονόμου, Γιώργος Ν. (2007), *Ἡ ἀμεση δημοκρατία καί ἡ κριτική του Ἀριστοτέλη*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- (2003), «Πλάτων καί Καστοριάδης: ἡ συγκάλυψη καί ἡ ἀνάδειξη της δημοκρατίας», *Νέα Ἐστία* 1760/10.
- (2003), «Ο Σωκράτης, ἡ πολιτική καί ἡ δημοκρατία», στο Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου *Ο Σωκράτης σήμερα*, Αθήνα.
- (2008), *Ἡ ἀριστοτελική πολιτεία*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- (2009), *Ἀπό τὴν κρίση τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ στη δημοκρατία*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Πόππερ, Καρλ (2003), *Ἡ ἀνοικτή κοινωνία καί οἱ ἐχθροί της* (μτφρ. Ειρήνη Παπαδάκη), Αθήνα: Παπαζήσης.
- Roberts, J. Tolbert (1994), *Athens on Trial. The antidemocratic tradition in western thought*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Ρουσσώ, Ζαν-Ζακ (2004), *Το κοινωνικό συμβόλαιο* (μτφρ. Β. Γρηγοροπούλου, Αλ. Σταϊνχαουερ), Αθήνα: Πόλις.
- Stone, Isidor F. (1996), *Ἡ δίκη του Σωκράτη* (μτφρ. Σάσα Ταμβάκη), Αθήνα: Νέα σύνορα.
- Συλλογικό (2010), *Ἡ ἀπραγματοποίητη δημοκρατία* (μτφ. Ελεάννα Πανάγου), Αθήνα: Futura.
- Vidal-Naquet, Pierre (1983), *Ο μαύρος κυνηγός* (μτφρ. Πέπη Ρηγοπούλου-Γιάγκος Ανδρεάδης), Αθήνα: Νέα Σύνορα.